

OP ZOEK NAAR EEN VADER IN HET 16DE EEUWSE VLAANDEREN DE ZAAK BETKIN HEENE TEGEN JAN VAN DEN BRANDE (1532-1533)

J. MONBALLYU °

Door de tijden heen is het onderzoek naar het vaderschap één van de moeilijkste processen. Dit komt omdat elk vaderschap, of zijnde het feit dat een bepaalde man een bepaald kind heeft verwekt, een raadsel is¹ dat zo goed als niet rechtstreeks is te bewijzen². Voor het vaststellen van het vaderschap moet het recht zich sinds eeuwen met aanwijzingen of vermoedens behelpen. Wanneer het dan om het vaderschap van een buitenhuwelijks kind gaat, zijn deze aanwijzingen of vermoedens, ook nu nog, zeer betwist³.

Het onderzoek naar het vaderschap komt reeds van oudsher in ons recht voor⁴. Doel van deze vordering is aanvankelijk alleen het ver-

° Gewoon hoogleraar, Rechtsfaculteit K.U. Leuven en KULAK, K. Boudewijnstr. 156, 8520 Kuurne.

1. De 17de eeuwse Zuid-Franse advocaat H. Boniface drukte dit als volgt uit : “*la paternité est d'une preuve presque impossible; c'est une énigme dans le droit comme dans la nature : l'ouvrage est certain, mais l'artisan est inconnu*”, H. Boniface, *Arrêts du Parlement de Provence*, Lyon, 1689, 4, p. 654.

2. Zelfs de huidige geavanceerde fysiologische technieken zoals “genetic-fingerprinting” leveren geen 100% sluitend bewijs.

3. Een uitstekend overzicht van de evolutie van de bewijsvoering inzake vaderschap in de loop van de tijden is te vinden bij : V. Demars-Sion, *A la recherche d'un père... Action en recherche de paternité et action de la femme séduite dans l'ancien droit français à travers la pratique du Nord*, doctoraatsverhandeling Lille-II, Rijsel, 1986 (met veelvuldige verwijzingen naar de rechtsleer en de rechtspraak in de Zuidelijke en Noordelijke Nederlanden). Een synthese van dit proefschrift vindt men in V. Demars-Sion, *Femmes séduites et abandonnées au 18e siècle. L'exemple du Cambrésis*, Rijsel, 1991.

4. U.J. Heerma van Voss, *Defloratie en onderzoek naar het vaderschap in het oud vaderlandsch recht*, Amsterdam, 1889, 1-25 en 102-161; A. Lefebvre-Teillard, *L'enfant naturel dans l'ancien droit français*, Recueil de la Société Jean Bodin, 36, 2, 1976, 251-269.

schaffen van levensonderhoud aan het buitenhuwelijk kind. Als dusdanig kan deze vordering ook lange tijd voor de wereldlijke rechtbank worden ingesteld.

Het 14de-eeuwse "*Bouc van Tale ende wedertale*" uit Aardenburg geeft ons hiervan reeds een vroeg voorbeeld. Een vrouw woont achttien weken bij een man en bevalt van een kind. Op aandringen van enkele familieleden doet die man het kind dopen, maar hij zegt er niet bij dat het om zijn kind gaat⁵. Van zodra de moeder van de bevalling is hersteld wijst zij een andere man aan als vader van het kind. Maar die andere man beweert dat hij reeds 42 weken met de moeder geen contact meer had. De moeder verschijnt met de twee mannen voor de Brugse schepenbank. In een (ongedateerd) vonnis bepalen de schepenen dat de man die het kind deed dopen samen met de moeder moet instaan voor het onderhoud van het kind tot de ware vader is gevonden⁶.

De 15de-eeuwse rechtspraak van de Brugse stadsschepenen levert ons hiervan enkele andere fraaie voorbeelden :

- Op 14 maart 1409 veroordeelt de Brugse schepenbank Joris Zuerinc tot het "*vaderne*" van een zevenjarige jongentje, Copkin genaamd, op voorwaarde dat zijn moeder Katheline Boudens, voor de schepenbank de eed aflegt dat Joris Zuerinc Copkins "*vleeschelicke vader was ende es*"⁷.
- Twee jaar later (18 april 1411) verschijnt dezelfde Joris Zuerinc opnieuw voor de Brugse schepenen. Katelijne Smols vordert nu tegen hem dat hij haar drie en een half jaar oud zoontje Cornelis zou "*vaderne*". Joris geeft toe dat hij met met Katelijne geslachtsbetrekkingen had en verklaart dat hij bereid is om zich van zijn schuld te kwijten wanneer Katelijne "*daertoe dade dat zoe sculdich ware te doene*". Katelijne legt hierop voor de schepenbank de eed af dat Joris "*es vleeschelicke vadre van haren voors. kinde ende gheen andre*"⁸.

5. "...maer hi en hielt over zyn niet. "

6. *Bouc van de tale ende wedertale*, 86, L.Gilliodts-Van Severen, *Coutumes des pays et comté de Flandre. Quartier de Bruges. Coutumes des petites villes et seigneuries enclavées*, I : Ardenbourg, Biervliet, Blankenberghe, Brussel, 1890, 320.

7. "...te vaderne een knechtken gheheeten Copkin...", Brugge, Stadsachief (=SAB), *Groenenboek A*, f°20v-21r. Het vonnis is uitgegeven in : L.Gilliodts-Van Severen, *Coutume de la ville de Bruges*, I, Brussel, 1874, 454-455.

8. SAB, *Groenenboek A*, f°21r.

- Op 27 januari 1414 vordert Barbe van Hesdin dat Hanneken van Viven haar pasgeboren zoontje Theenkin zou “*vaderne*”. Net zoals in het vorige geval legt zij voor de schepensbank de eed af dat Hanneken en geen ander man de “vleselijke” vader van haar kind is. Uit het vonnis blijkt ook dat Barbe haar kind reeds voordien te vondeling had gelegd op de stoep van Jan van Viven, Hannekens vader⁹. Jan had haar hiervoor vreselijk bedreigd. De Brugse schepenen bepalen in hun vonnis dat Jan zich voortaan van dergelijke bedreigingen moet onthouden¹⁰.
- Ernegaerd Clais uit ‘s-Hertogenbosch verschijnt op 20 mei 1421 samen met haar zoontje Roegekin en Clais Slabbaerd voor de Brugse schepenen. Zij zegt dat Clais de vader van haar kind is en vraagt hem het vaderschap over haar kind te aanvaarden¹¹. Clais weigert dit omdat zijn vaderschap volgens hem niet vaststaat. De schepenen beslissen op grond van de in een “*informatie*” ingewonnen inlichtingen dat Clais het vaderschap moet aanvaarden “...*ende den zelven kinde doen tgoend dat een vader sculdich es te doene.*”¹².
- Op verzoek van Gheraard de Joncheere legt Ysabelle Boudins op 2 april 1456 voor de schepensbank de eed af dat Michiel de Joncheere de vader is van haar dochter Baerblekin en “...*dat zoe van gheenen anderen vadre en wiste.*”¹³.
- Op 22 november 1457 beslissen de Brugse schepenen dat de erfgenamen van Pieter van Peilt diens bastaardkind verder moeten onderhouden¹⁴.
- Lijsbette van der Staye, echtgenote Adriaan Quispelbouts¹⁵, vordert in 1463 dat Baudechon Godave het vaderschap over haar

9. Over dit gebruik om een natuurlijk kind op de stoep van het vaderlijk huis te leggen zie Demars-Sion, *A la recherche d'un père...*, 77 (voorbeeld uit Atrecht, anno 1373).

10. SAB, *Groenenboek A*, f°21r-21v.

11. “...*begheerende de vors. Ernegaerd dat hijt als vader aenvaerden wilde ...*” In het vonnis is geen sprake van een eed van de moeder.

12. SAB, *Groenenboek A*, f°110r-110v.

13. SAB, 157, *Sententien civiele vierschaar 1453-1460*, f°122r.

14. SAB, *Groenenboek onghecotteert*, f°76r; SAB, 157, *Sententien civiele vierschaar 1453-1460*, f°205r.

15. “...*Lijsbette Hubrecht van der Staije dochtere, Adriaen Quispelbouts wijf...*”: SAB, *Groenenboek onghecotteert*, f°162r-162v. Opvallend is dat Adriaen zijn echtgenote niet in rechte vertegenwoordigt.

twee en een half jaar oud zoontje Triestram zou aanvaarden en voortaan voor diens levensonderhoud zou instaan. Baudechon betwist aanvankelijk dit vaderschap, maar na onderhandelingen tussen beide partijen legt Betkin in Baudechons aanwezigheid de eed af dat Baudechon en niemand anders de vader van het kind is. Op grond hiervan beslissen de schepenen op 30 december 1463 dat Baudechon het kind moet "*vaderne*" en voortaan voor zijn levensonderhoud moet instaan. Maar omdat het kind nog zo jong is mag het nog twee jaar bij zijn moeder blijven. In die periode moet Baudechon Lijsbette jaarlijks 16 schellingen groten betalen en het kind van klederen voorzien. In diezelfde periode moet Lijsbette als moeder voor de "*hemdekens ende lynwade*" van het kind zorgen¹⁶.

- In een vonnis van 6 april 1465 beslissen de Brugse schepenen over het verzoek van Tannekin Clays tegen Boudin de Grave. Tanneken vraagt dat zij voortaan, op kosten van Boudin, zelf mag zorgen voor hun gemeenschappelijk bastaardkind. Boudin verzet zich hiertegen. Hij stelt dat hij het kind op een goede plaats heeft uitbesteed en niet wenst dat Tanneken hiervan op de hoogte is daar hij vreest dat zij de min dagelijks zou lastig vallen. De schepenen beslissen in Boudins voordeel. Het kind mag onder zijn gezag ("*gouvernement*") blijven en Tanneken heeft niet het recht te weten waar hij het heeft uitbesteed. Tanneken krijgt wel een bezoeksrecht. Eénmaal per kwartaal kan zij het kind zien bij Meester Willem Roegant, de peter van het kind¹⁷.
- Op 24 september 1470 stelt de Brugse schepenbank twee stadschepenen en een klerk aan om een aantal getuigen te verhoren in de zaak van een "*meyskinne*" contra Pieter Scuppelin "*...angaende den kinde dat zoe hem gheven wille.*"¹⁸.

16. "...als dat de voors. Baudechon aenvaerden zoude een kindekin gheheeten Triestram, oudt ontrent twee jaeren en half, twelcke zoe bij den voors. Baudechon ghehadt hadde also zoe zeijde, ende twelcke zoe toete nu toe ghehouden hadde, begheerende dat de vors. Baudechon als vadere van den voors. kinde, tvoors. kind voortan houden zoude ende hem bezoorghen zine bedorsten.", SAB, Groenenboek onghecotteert, f°162r-162v.

17. SAB, Groenenboek onghecotteert, f°185r.

18. SAB, 157, Sententien civiele vierschaar 1469-1470, f°108r.

- Op 31 oktober 1470 beslissen de schepenen in de vierschaar dat een zeker Claerkin voortaan Franchoys Campaigne ongemoeid moet laten “...van den kinde dat zoe zeyde hem toebehorende.”¹⁹.
- En nog datzelfde jaar (10 december 1470), beslist de schepenbank dat Claeys Cant mag bewijzen dat Maeyken Durkins, die beweert van hem bevrucht te zijn, ten tijde dat hij met haar verkeerde als “openbaere vrouwe” in een bordeel woonde en met een andere man sliep²⁰.

Het 14de-15de eeuwse Brugse stadsrecht kent dus een vordering tot het aanvaarden van het vaderschap over een buitenhuwelijks kind. Die vordering wordt ingesteld door de moeder van het kind tegen diegene die met haar geslachtsbetrekkingen heeft gehad. Een gehuwde moeder kan deze vordering instellen tegen een ander man dan haar echtgenoot²¹.

De Brugse vordering tot het aanvaarden van het vaderschap heeft enkel het verschaffen van levensonderhoud aan een buitenhuwelijks kind op het oog²². De vader staat in beginsel alleen in voor dit levensonderhoud. Hij beslist ook autonoom over de wijze waarop dit levensonderhoud wordt verschaft. Zo kan hij het kind bij zijn moeder laten en haar een onderhoudsgeld betalen, maar hij kan het ook bij een ander uitbesteden. In dit laatste geval krijgt de moeder soms een (beperkt) bezoeksrecht. De verplichting tot het verschaffen van levensonderhoud gaat over op de erfgenamen van de vader.

De Brugse schepenen beslissen over het vaderschap na een tegensprekelijk debat tussen de moeder van het kind en de aangeklaagde man. Zij leggen het vaderschap op nadat de moeder-eiseres,

19. SAB, 157, *Sententien civiele vierschaar 1469-1470*, f°116v. De (familie)naam van het meisje is in het vonnis niet vermeld.

20. SAB, *Groenenboek onghecotteert*, f°291v-292r; SAB, 157, *Sententien civiele vierschaar 1469-1470*, f°128v.

21. Cfr. het geval van Lijsbette Hubrecht contra Baudechon Godave. Op dit vlak is de Brugse rechtspraak in overeenstemming met het 16de-eeuwse Mechelse gewoonterecht dat de vordering tot het aanvaarding van het vaderschap over een buitenhuwelijks kind eveneens aan een gehuwde vrouw toekende: *Ontwerpcostumen Mechelen 1527*, 498; *Costumen 1535*, XVIII, 4. Zoals Paul van Christijnen dit opmerkte was dit een afwijking van een geleerde recht: P.Christinaeus, *In leges municipales eiusdem civitatis ac provinciae commentaria ac notae*, Antwerpen, 1671, 579-581 (tit. 18, art. 4, 2-4).

22. De moeder put dus uit deze vordering geen rechten.

op voorstel en in aanwezigheid van de aangeklaagde man, voor de schepbank²³ onder eed heeft verklaard dat de verweerder en geen andere man de vader van het kind is²⁴ of nadat zij op basis van een getuigenverhoor (“informatie”) van dit vaderschap overtuigd zijn. De vordering wordt ongegrond verklaard wanneer de aangeklaagde man bewijst dat de moeder een publieke vrouw is of tijdens de vermoedelijke verwekkingsperiode met meerdere mannen gemeenschap heeft gehad (de zogenaamde “*exceptio plurium concubentium*”).

Wegens zijn (vermeende) band met het huwelijk kan het onderzoek naar het vaderschap vanaf de 14de eeuw ook bij de kerkelijke rechtbank of officialiteit worden ingesteld. Hoofdbedoeling is ook hier het verschaffen van levensonderhoud aan een buitenhuwelijks kind. Maar de moeder kan terzelfdertijd betaling van haar zwangerschaps- en kraamkosten en een schadevergoeding wegens defloratie vorderen. Als gevoegde partij kan de promotor alsdan een boete wegens ongewenst seksueel verkeer vorderen²⁵.

In Vlaanderen wordt het onderzoek naar het vaderschap in de 16de eeuw min of meer een kerkelijk monopolie. De Vlaamse schepenbanken weigeren in die periode meestal om kennis te nemen van vorderingen tot het rechtstreeks aanvaarden van het vaderschap²⁶. Zij

23. In geen enkel van deze vonnissen is er sprake van een eed afgelegd tijdens de barensweeën.

24. Volgens een Kortrijks vonnis van 4 februari 1435 kon deze eed ook worden afgelegd door een gehuwde vrouw wanneer de afstamming wordt betwist van het kind waarvan zij zwanger is: “Item met dat hij ende zoe bi den hove man ende wif bekent zijn, so es de vrucht die zoe draecht sculdich haer mans kindt bekent te zine. Vermet in scepenen. Item dat zoe bevrucht es. Vermet. Item dat de vrucht die zoe draecht ghewonnen es met Oliviers lechame ende zichtent de vors. vonnesse. Presenteert heedt als een goed wif.”, Kortrijk, Rijksarchief (=RAK), Oud stadsarchief Kortrijk (=OSAK), 2012, f°188r.

25. A.Lefebvre-Teillard, *Les officialités à la vielle du Concile de Trente*, Parijs, 1973, 213-221; Lefebvre-Teillard, *L'enfant naturel ...*, 251-269; C.Vleeshouwers en M.Van Melkebeek, *Liber sententiarum van de officialiteit van Brussel, 1448-1459*, Brussel, 1982-1983, 1, 167-168 (nr. 139) en 2, 901 (nr. 1481); J.De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, 1971-1972, 1, 119-129, 2, 261-293. Het kerkelijk recht ging er oorspronkelijk van uit dat het meisje met een huwelijksbelofte tot geslachtsbetrekkingen was verleid: Demars-Sion, *A la recherche d'un père...*, 33-90.

26. Zo vordert Willem van der Haeghen in 1559 voor de Kortrijkse schepbank dat Regyne Paige haar vordering voor de officialiteit van Doornik tot uitvoering van een overeenkomst inzake onderhoudsgeld voor een buitenhuwelijks kind terstond zou intrekken. Regyne Paige vordert op tegeneis dat Willem van der Haeghen eerst zou

spreken zich nog alleen uit over het levensonderhoud van buiten-huwelijkse kinderen wanneer de vader het kind als het ware eerst vrijwillig heeft erkend door het een onderhoudsgeld toe te kennen, en nadien dit onderhoudsgeld niet meer, of in mindere mate, betaalt²⁷. Zo laat Clare Barbans in 1524 te Brugge derdenbeslag leggen op een aantal balen Spaanse wol toebehorende aan Jeromme Daschenes teneinde hem de overeengekomen schadevergoeding wegens defloratie en onderhoudsgelden voor zijn kind te doen betalen. De Brugse schepenen verklaren dit beslag op 28 juni 1524 gegrond²⁸.

In het graafschap Vlaanderen waren er tijdens de 15de-16de eeuw meerdere officialiteiten actief : de officialiteiten van Doornik, Terwaan en Kamerijk vóór 1559, deze van Sint-Omaars, Ieper, Doornik, Brugge, Gent en Mechelen ná 1559²⁹. Hun 16de eeuwse rechtspraak is slechts fragmentarisch bewaard gebleven³⁰. Zo vonden wij omtrent

erkennen dat hij de vader is van haar kind : "...dat de heeschere verclaeren zoude of tkintd int appointment gheroert hem toebehoirde ofte niet.". Willem van der Haeghen antwoordt dat deze tegeneis onontvankelijk is. De Kortrijkse schepenbank geeft hem gelijk en beveelt Regyne Paige op Willems eis te antwoorden. Vonnis Kortrijkse schepenbank 9 december 1559, RAK, OSAK, 20, f°106r-106v.

In de 16de eeuwse registers met de civiele sententiën van de Brugse schepenen (SAB, 157 en 165) vonden wij geen enkele rechtstreekse vordering tot het aanvaarden van het vaderschap terug.

27. Vonnis Kortrijkse schepenbank van 3 maart 1549, RAK, OSAK, 2065, f°4v-5r; Vonnis Kortrijkse schepenbank van 27 juni 1550, RAK, OSAK, 71, f°140r; Vonnis Kortrijkse schepenbank van 12 september 1558, RAK, OSAK, 9, f°216r-216v, 22, f°88r; Vonnis Kortrijkse schepenbank van 31 maart 1567, RAK, OSAK, 11, f°223r-224r; Vonnis Kortrijkse schepenbank van 19 juni 1584, RAK, OSAK, 2062, f°271r-272v. Zie evenwel RAG, Stadsarchief, *Bouc van den crime 1538-1540*, f°178r (1539), waar een man wordt veroordeeld tot het betalen van de kraamkosten en het uitkeren van levensonderhoud voor een buitenechtelijk kind.

28. SAB, 157, *Sententien civiele vierschaar 1520-1528*, f°243v.

29. M.Dierickx, *De oprichting der nieuwe bisdommen in de Nederlanden onder Filips II (1559-1570)*, Antwerpen-Utrecht, 1950.

30. De registers met de 16de eeuwse vonnissen van de officialiteiten van Doornik, Kamerijk, Terwaan, Sint-Omaars, Ieper en Mechelen zijn verloren gegaan. Van de officialiteit van Gent zijn er slechts twee registers met vonnissen uit de periode 1568-1572 (RAG, *Bisdome Gent*, B 363), 1572-1576 (RAG, *Bisdome Gent*, B 364) en enkele fragmentarische registers uit 1568-1569 (RAG, *Bisdome Gent*, B 3321), 1589-1592 (RAG, *Bisdome Gent*, K 9515) en 1591-1592 (RAG, *Bisdome Gent*, B 5689) bewaard gebleven : De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak...*, 1, XVI-XVII. Van de officialiteit van Brugge zijn uit deze periode slechts twee registers bewaard gebleven. Brugge, Bisschoppelijk Archief (=BAB), *Handelingen*, B 85 bevat vonnissen in civiele zaken, o.a. huwelijksdispensaties, uit de periode 1562-1566. BAB, *Handelingen*, B 86 bevat de vonnissen uit de periode tussen 1585 en 1610.

hun onderzoeken naar het vaderschap in het graafschap Vlaanderen slechts één procesdossier terug. Het betreft een proces uit 1532-1533 tussen Betkin Heene uit Sint-Niklaas tegen Jan van den Brande uit dezelfde parochie voor de afdeling Brugge³¹ van de officialiteit van Doornik³².

Omwille van zijn uitzonderlijk karakter gaan wij in dit artikel uitvoerig in op dit vaderschapsproces. Meteen kunnen wij het verloop volgen van een geding voor een 16de-eeuwse officialiteit. Van deze kerkelijke procesgang is dikwijls beweerd dat hij veel heeft bijgedragen tot de modernisering van de 15de- en 16de-eeuwse rechtspleging voor de Vlaamse schepenbanken en leenhoven³³. Helaas is deze procesgang in zijn 15de-16de eeuwse toepassing nog maar weinig bestudeerd³⁴.

De procesakten starten op 7 juni 1532. Op die dag verschijnen Diederik (*Theodericus*) de Winghe, procureur van eiseres Betkin (*Elisabeth*) Heene, en Frans (*Franciscus*) de Hert, procureur van verweerder Jan (*Johannes*) van den Brande, voor de Brugse officiaal, na dag-

31. Het betreft hier een zogenaamde externe afdeling van de officialiteit van Doornik die zeker vanaf de 15de eeuw in Brugge zetelde. Een zelfstandige officialiteit kreeg Brugge eerst na de oprichting van het bisdom Brugge in 1559. Meer over deze 15de-16de eeuwse afzonderlijke afdeling in M.Vleeschouwers-Van Melkebeek, *De officialiteit in het bisdom Doornik tijdens de Xlle eeuw*, doctoraatsverhandeling Universiteit Gent, 1974, 75; *Ordonnantie van Jan zonder Vrees van 20 september 1412*, J.J.E.Proost, *Les tribunaux ecclésiastiques en Belgique*, Brussel, 1872, 25, 76-787. Zie ook de processtukken van deze afdeling bewaard in Brugge, Archief Bisdom (=BAB), I, 151-155.

32. BAB, I, 155 (voortaan geciteerd als Pd). In dezelfde archiefnummer wordt een procesdossier bewaard uit 1545 tussen Gertrude van den Abeele en Joost Bultinc, beide uit Nevele, "in causa deflorationis".

33. Zie bijv. R.C.Van Caenegem, *History of European Civil Procedure*, Tübingen, Parijs, Ney-York, 1972, 45-47, 66-69 (International Encyclopedia of Comparative Law, 16 : Civil Procedure, Chap. 2).

34. Zie evenwel voor de vroegste periode van de officialiteit van Doornik, M.Vleeschouwers-Van Melkebeek, *De officialiteit van Doornik. Oorsprong en vroege ontwikkeling 1192-1300*, Brussel, 1985, 139-170; M.Vleeschouwers-Van Melkebeek, *Documenten uit de praktijk van de gedingbeslissende rechtspraak van de officialiteit van Doornik. Oorsprong en vroege ontwikkeling, 1192-1300*, (Iuris scripta historica, 1), Brussel, 1985. Voor Brabant beschikken wij voor de 17de en 18de eeuw over de uitstekende studie van J.Simon, *Les actions du chef de séduction devant les juridictions ecclésiastiques du Brabant (XVIIe et XVIIIe siècles)*, Handelingen van de koninklijke commissie voor de uitgave der oude wetten en verordeningen van België, 11 (1925), 241-344.

vaarding uitgebracht op verzoek van eiseres en van de promotor aangesteld door de bisschop-elect Karel van Croy (*Carolus de Croy*)³⁵.

De Brugse officiaal begint die dag zijn zitting met het vaststellen van een aantal precedenter. Die kunnen als volgt worden samengevat :

- Op een (niet nader bepaalde) dag verschijnt Diederik de Winghe, procureur van Betkin Heene, voor de officiaal van Brugge, waar hij samen met de promotor vordert dat Jan van den Brande, zoon van Michiel (*Michael*), zal worden veroordeeld tot schadevergoeding wegens verleiding en erkenning van haar kind (“... *in causa deflorationis et agnitionis cuiusdam prolis ...*”).
- Op verzoek van Diederik de Winghe staat de officiaal toe dat Betkin Heene door een commissaris nabij haar woonplaats wordt ondervraagd, en niet - zoals de normale procedure het voorschrijft³⁶ - door de officiaal zelf in het hof. De officiaal staat deze afwijking toe omdat Betkin een zwakzinnige is : “...*ob stoliditatem seu impotentiam mentis ...*”.
- De officiaal stelt Jan de Hondt (*Johannes Canis*) als commissaris aan. Het gaat hier zo goed als zeker om Jan de Hondt, kanunnik van het kapittel van Onze-Lieve-Vrouw in Kortrijk en van Sint-Salvator in Brugge, geboren in Sint-Pauwels (Waesland) in 1486, waar hij een tijdlang pastoor is, en gestorven in Kortrijk op 24 november 1571. Deze Jan de Hondt is dus geboren en getogen in het Waesland. Waarschijnlijk geniet hij hierdoor de voorkeur van de Brugse officiaal. Pittig detail hierbij is dat Jan de Hondt zelf een buitenhuwelijks kind is en uiteindelijk zelf een buitenhuwelijks kind heeft verwekt ! Hij is dus op meer dan één gebied vertrouwd met de problematiek³⁷.

35. Karel van Croy, abt van Affligem, Saint-Ghislain en Haumont, waarschijnlijk geboren in 1506 en overleden in Saint-Ghislain in 1564. Ofschoon benoemd tot bisschop van Doornik in 1525 nam hij zijn bisschopszetel slechts in op 25 juli 1539. M.Dierickx, *Croy, Karel van, abt en bisschop*, Nationaal biografisch woordenboek, 2 (1966), kol.148-158.

36. “*iuxta stilum eiusdem curie*. Pd, p.2-3.

37. Meer over deze Jan de Hondt bij G.Tournoy, *Jan de Hondt (1486-1571)*, De Leiegouw, 33 (1990), 313-320; G.Tournoy, *Hondt, Jan de (Latijnse naam : Canis Johannes), kanunnik en bibliofiel*, Nationaal biografisch woordenboek, 14 (1992), kol. 279-285; C.Coppens, *De boeken van de Kortrijkse Sint-Maartenskerk en de bibliotheek van Jan de Hondt (1486-1571)*, De Leiegouw, 29 (1987), 39-55. Negen jaar later (1541), in het proces van Gertrude van den Abeele tegen Judocus Bultinc, beiden uit Nevele, omwille van defloratie, wordt Jan de Hondt opnieuw als rechter-commissaris aangesteld (BAB, I, 155).

Jan de Hondt ondervraagt Betkin Heene op 28 mei 1532 in Waasmunster³⁸. Hij maakt hiervan een schriftelijk verslag en brengt zijn bevindingen persoonlijk naar voor op de zitting van de officialiteit van 7 juni 1532. Op bevel van de officiaal wordt zijn proces-verbaal letterlijk in de procesakten overgeschreven³⁹. Het bevat volgende gegevens :

- Betkin, dochter van Joos (*Judocus*) Heene, ongeveer 30 jaar oud, wonende in Sint-Niklaas is persoonlijk voor Jan de Hondt verschenen samen met haar moeder Christine (*Christina*) van der Strate, op dat ogenblik weduwe.
- Jan de Hondt verhoort Betkin volgens de normale procesgang van het hof ("*iuxta stilum curie Tornacensis*") apart en achter gesloten deuren ("*in secreto*"). Hij vraagt haar waar en wanneer, en hoeveel keer zij met Jan van den Brande geslachtsbetrekkingen heeft gehad. Omwille van Betkins zwakzinningheid laat commissaris de Hondt haar bijstaan door haar moeder. Om dezelfde reden laat hij haar de eed "*de calumnia*"⁴⁰ niet afleggen.
- Betkin vertelt dat haar buurman Jan van den Brande haar op een namiddag meenam van een plaats "Ten Houcke", waar zij met andere meisjes aan het spelen was, naar zijn eigen huis. Op dat ogenblik waren Jans ouders en de rest van zijn familie afwezig wegens een bruiloftsfeest in Belsele. Jan leidde er Betkin naar een voutekamer ("*loove*"), waar hij haar op het bed wierp en haar meedeelde dat hij bij haar een kind wilde maken. Hij trok zijn klederen uit en ontblootte zich. Toen zij op zijn voorstel niet wou ingaan, dreigde hij haar te slaan. Hij bedekte haar gezicht - waarschijnlijk omdat hij haar sterk misvormd gezicht nogal walgelijk vond -, trok zijn mannelijk lid uit zijn broek en stak het in haar lichaam. Voor haar prijsgegeven maagdelijkheid beloofde hij haar een saaien kleed te geven.
- Betkin verklaart voorts dat zij met niemand anders dan met Jan van den Brande geslachtsbetrekkingen had en dat zij toen door

38. Pd, p.1-3.

39. Pd, p.4-13.

40. De "*juramentum de calumnia*", later met de "*juramentum de veritate*" vermengd, komt uit het Romeinse recht C.58.2 ("*de jurejurando propter calumniam dando*") en bestond erin dat men op straffe van wegens laster vervolgd te worden, verklaarde de waarheid te spreken. Meer hierover bij Simon, *Les actions*..., 71.

hem is ontmaagd. Ze zegt dat zij met Paul (*Paulus*) de Maere of de Mayere nooit geslachtsgemeenschap had⁴¹.

- Ondervraagd over het precieze tijdstip van de kwestieuze geslachtsbetrekkingen en wanneer zij was bevallen, antwoordt Betkin dat zij dit niet meer weet.
- Jan de Hondt roept vervolgens Betkins moeder bij zich. Deze stelt dat Betkin drie tot vier dagen vóór het feest van Onze-Lieve-Vrouw Lichtmis (2 februari) van datzelfde jaar 1532 van een dochter is bevallen. Tijdens haar barensweeën vroeg men Betkin herhaaldelijk: "Wie is de vader?". Zij antwoordde toen voortdurend dat het Jan van den Brande was. De vroedvrouw en een andere vrouw bevestigden Betkins verklaring onder eed voor de plaatselijke pastoor.
- Ten slotte zegt Betkins moeder dat zij, in naam van haar zwakzinnige dochter, Diederik de Winghe als procureur in deze zaak heeft aangesteld en dat deze voor haar alle nodige procesakten mag stellen⁴².

Na deze verslaggeving verleent de officiaal nog tijdens dezelfde zitting van 7 juni 1532 het woord aan Diederik de Winghe, Betkins procureur. Die formuleert mondeling Betkins vordering en brengt haar argumenten naar voor. Frans de Hert, procureur van Jan van den Brande, antwoordt hierop eveneens mondeling. Tussen beide procureurs grijpt vervolgens een mondeling debat plaats. Beiden antwoorden ook kort op de vordering van de promotor die mondeling eist dat beide partijen volgens de kanoniekrechtelijke regels zullen worden beboet. Uiteindelijk beslist de officiaal dat ook Jan van den Brande persoonlijk achter gesloten deuren door een commissaris moet worden ondervraagd. Aan Betkins procureur en de promotor geeft hij opdracht om hun vorderingen artikelsgewijs op schrift te stellen zodat Jan van den Brande hierop schriftelijk kan antwoorden⁴³.

De officiaal stelt opnieuw Jan de Hondt als commissaris aan. Deze ondervraagt Jan van den Brande nog dezelfde dag (7 juni 1532) in

41. Verder is er sprake van die Paul de Maere.

42. De procuratie is zeer gedetailleerd opgesteld en bevat een delegatie om in deze zaak voor gelijk welke rechtbank in om het even welke procesakte op te treden. De mogelijke procesakten worden allemaal opgegeven.

43. Pd, p.13-15.

het gerechtshof in Brugge. Van deze ondervraging stelt hij een proces-verbaal op, dat in opdracht van de officiaal eveneens in de procesakten integraal wordt overgeschreven⁴⁴. Dit verslag bevat volgende gegevens :

- Jan van den Brande, zoon van Michiel, 20 tot 21 jaar oud, wonende te Sint-Niklaas, is persoonlijk voor Jan de Hondt verschenen en is door deze laatste apart verhoord zoals de procesgang van het hof dit voorschrijft.
- Jan van den Brande zegt vooreerst dat hij inderdaad buurman is van Betkin Heene en van beroep kuiper en vatenmaker. Hij ontkennt ten stelligste ooit met Betkin geslachtsbetrekkingen te hebben gehad.
- Omtrent Betkins bewering dat er het jaar tevoren bij hem thuis geslachtsbetrekkingen plaatsvonden toen zijn ouders zich op een bruiloftsfeest in Belsele bevonden, verklaart Jan dat zijn ouders in die periode effectief het bruiloftsfeest van Bartholomeus van Buere en de dochter van Hendrik (*Henricus*) Vael (of Vale) bijwoonden. Jan ging evenwel zelf ook naar dit feest. Hij vertrok 's morgens omstreeks zeven uur en kwam slechts tegen tien uur 's avonds samen met Joos (*Judocus*) van Laere naar huis. Zijn ouders waren reeds veel vroeger vertrokken. Zijn ouders gingen het vorige jaar zonder hem naar nog een ander bruiloftsfeest in Belsele, maar dit feest vond lange tijd na de oogstperiode plaats en viel dus buiten de vermoedelijke verwekkingsperiode⁴⁵.
- Jan zegt ten derde dat hij ervan overtuigd is dat Betkin hem tijdens haar bevalling als vader vernoemde omdat haar moeder haar daartoe vooraf had opgestookt. Hij wijst er commissaris de Hondt bovendien op dat die aanwijzing niet onder eed is geschied.
- Verder verklaart hij dat ten tijde dat in het gebuurte het gerucht liep dat Betkin zwanger was, Betkin eerst zei dat een andere buur, Paul de Maere, de vader van haar toekomstig kind was. Maar Paul de Maere, die gehuwd was, trok naar Betkins huis alwaar hij Betkin en haar moeder vreselijk bedreigde. Paul de Maere gaf Betkins

44. Pd, p.15-26.

45. Zoals in het huidige recht werd de vermoedelijke verwekkingsperiode in het toenmalige kanonieke recht bepaald op de periode tussen de 300ste en 180ste dag vóór de geboorte.

- moeder de raad om Jan als de vader aan te duiden. Betkin kwam immers evenveel bij Jan aan huis als bij Paul de Maere. “Waarom”, zei Paul de Maere, “zou jij mij als vader aanwijzen, ik die als gehuwd man reeds een nest vol kinderen heb, terwijl er bij de van den Brandes nog meerdere ongehuwde jonge mannen rondlopen?”
- Vervolgens zegt Jan dat hij Betkin eens botweg vroeg wie haar zwanger maakte. Zij antwoordde : “Ik weet het niet.” Hij vroeg haar dan waarom ze soms zei dat hij de vader was. Zij antwoordde : “Ik zeg dit niet, maar mijn moeder zegt dit. Ik weet helemaal van niets.” Haar moeder was hierbij aanwezig en riep haar toen dreigend toe: “Wat zeg jij dat jij over die zaak niets weet te zeggen?”. Betkin antwoordde daarop kordaat : “Ik weet van niets, maar jij zegt me dit.” Dit alles geschiedde in aanwezigheid van Jacob de Smet en Frans Raes.
 - Volgens Jan zou Paul de Maere reeds lang voor Betkins bevalling hebben voorspeld dat de geboorte van haar kind in de maand januari zou plaatsvinden.
 - Ook zou Paul de Maere eens aan Jan (*Johannes*) Vael hebben gevraagd om in zijn plaats een zak graan te halen uit het huis van Godfried (*Godefridus*) Braem. Paul zou daarbij hebben gezegd dat hij Godfrieds huis niet wenste binnen te gaan omdat men overal rondvertelde dat hij de vader was van Betkins kind en men hem daarom aldaar zou uitlachen.- Jan van den Brande zegt ook dat Betkins moeder Paul de Maere eens verweet de vader van Betkins kind te zijn. Opdat zij dit niet meer zou verkondigen gaf Paul de Maere haar toen een maat koren.
 - Ten slotte verklaart Jan van den Brande dat hij in deze zaak Frans de Hert als procureur heeft aangesteld en dat deze voor hem alle nodige procesakten mag stellen⁴⁶. Hij beëindigt zijn verhoor met het afleggen van de eed “*de calumnia*” waarin hij verklaart alles naar waarheid te hebben verteld.

Op 15 juli 1532 verschijnen de procureurs van beide partijen en de promotor opnieuw voor de officiaal. Diederik de Winghe legt er in naam van zijn cliënte een schriftelijke eis neer. Deze is opgesteld

46. De procuratie is zeer gedetailleerd opgesteld en bevat een delegatie om in deze zaak voor gelijk welke rechtbank in om het even welke procesakte op te treden. De mogelijke procesakten worden allemaal opgegeven.

en ondertekend door haar raadsman en advocaat Pieter (*Petrus*) de Potter uit Ronse. De inhoud is letterlijk in de procesakten overgeschreven⁴⁷ en heeft volgende inhoud :

- Uit de ondervraging van Betkin Heene is gebleken dat Jan van den Brande met haar geslachtsbetrekkingen heeft gehad en haar hierbij heeft ontmaagd. Daaruit sproot een kind van het vrouwelijk geslacht voort dat Jan van den Brande tot op heden niet wil erkennen en waarvoor hij aan eiseres ook weigert kraamkosten en een schadevergoeding wegens defloratie te betalen⁴⁸.
- Eiseres verzoekt de officiaal om Jan van den Brande te veroordelen tot betaling van drie ponden groten schadevergoeding voor haar defloratie ("*pro dote*"), zes ponden parisis voor kraamkosten ("*pro expensis puerperij*"), en twaalf schellingen groten voor het onderhoud van het kind tot dan toe ("*pro alimentacione dicte prolis*"). Voorts moet Jan haar kind erkennen en het in de toekomst van levensonderhoud voorzien ("*insuper ad dictum prolem agnoscendum et imposterum alimentandum*"). Ten slotte moet hij geheel of gedeeltelijk instaan voor de proceskosten.

Na het voorleggen van deze schriftelijke eis brengt de promotor nog op dezelfde zitting zijn schriftelijke eis naar voor. Kort en bondig vraagt hij de officiaal om beide partijen een passende kerkelijke straf op te leggen⁴⁹. In naam van zijn cliënt vraagt Frans de Hert hierop om binnen de acht dagen op beide vorderingen te mogen antwoorden. De officiaal staat hem dit toe⁵⁰.

Procureur Frans de Hert legt het antwoord van zijn klient neer op de zitting van 12 juli 1532. Dit antwoord is opgesteld en ondertekend door advocaat Jan (*Johannes*) van Rye. Het heeft volgende inhoud⁵¹ :

- Jan van den Brande zegt vooreerst te weten dat eiseres een kind van het vrouwelijk geslacht ter wereld heeft gebracht. Hij heeft

47. Pd, p.26-29.

48. "...ex illius operibus concepit et peperit prolem quandam feminei sexus quam reus agnoscere necnon de expensis puerperij ac sua dote eandem contentare recusavit.", Pd, p.28.

49. Pd, p.29-31.

50. Pd, p.31-32.

51. Pd, p.32-36.

haar evenwel niet ontmaagd en heeft met haar nooit geslachtsbetrekkingen gehad. Hij verwijst hiervoor naar zijn ondervraging op 7 juni 1532.

- Bovendien wil Jan, voor zover dit mocht nodig zijn, bewijzen dat : 1° Betkin tijdens de vermoedelijke verwekkingsperiode dikwijls 's avonds en 's nachts van de ene parochie naar de andere dweilde en onder andere ooit opgemerkt werd in Beveren-Waas, zijnde meer dan twee mijl verwijderd van haar woonst; 2° dat in het huis van eiseres gedurende twee jaren een rebel en schurk, genaamd Willem (*Guilhelmus*) Strydonck, verbleef en sliep.
- Jan verzoekt het hof ten slotte om de vordering ongegrond te verklaren en eiseres tot de proceskosten te veroordelen.

Zodra dit antwoord is voorgelegd verzoekt Diederik de Winghe in naam van Betkin Heene om tegen de volgende zitting schriftelijk te mogen repliceren. De officiaal staat hem dit toe⁵².

Reeds de volgende dag (13 juli 1532) doet Diederik de Winghe, afstand van zijn aanbod om te repliceren teneinde het proces wat in te korten ("*causa litis abbreviandi*"). Samen met Frans de Hert vraagt hij de officiaal om bij wijze van tussenvonnis tegen de volgende zitting een besluit te treffen over het verder verloop van het geding. De officiaal verdaagt de zaak naar de volgende zitting⁵³.

Op 19 juli 1532 beslist de officiaal bij wijze van tussenvonnis dat Frans de Hert de feiten die Jan van den Brande in zijn verhoor en zijn antwoord naar voor bracht, mag bewijzen⁵⁴. Om de door Jan van den Brande aangeduide getuigen te verhoren stelt hij weerom Jan de Hondt als commissaris aan⁵⁵.

Met toestemming van Diederik de Winghe begeeft Jan de Hondt zich op 5, 6 en 12 augustus 1532 eerst naar Sint-Niklaas in de herberg van Jan (*Johannes*) van Exarde, en later naar Zele in de herberg van Jacob (*Jacobus*) Cesaris. Op verzoek van Frans de Hert laat hij er in totaal twaalf getuigen dagvaarden. Pastoor Michiel

52. Pd. p.36-37.

53. Pd. p.37-39.

54. Pd. p.39-42.

55. De aanstellingsoorkonde van 19 juli 1532, opgesteld door notaris Simon van de Kapelle (*Simon de Capella*), is in het procesdossier letterlijk overgenomen, Pd, p.51-53.

(Michael) Magherman en onderpastoor Daniel Coene uit Sint-Niklaas brengen de dagvaardingsexploten uit, maken hiervan een proces-verbaal op en brengen hiervan verslag uit. De aanstelling van commissaris de Hondt, de aanvragen tot dagvaarding door Frans de Hert, de bevelen tot dagvaarding en het verslag van de uitvoering van de dagvaardingen zijn integraal in de procesakten opgenomen⁵⁶. Jan de Hondt neemt het getuigenverhoor op bovengenoemde data en plaatsen af⁵⁷. De getuigen leggen allen eerst een eed af. Jan de Hondt maakt van hun verklaringen een proces-verbaal op dat eveneens in de procesakten letterlijk wordt overgeschreven⁵⁸. Het bevat volgende gegevens :

* Jacob (*Jacobus*) de Smet, zoon van Simon (*Symon*), gehuwd en landbouwer van beroep, woonachtig in Sint-Niklaas en ongeveer 34 jaar oud, is de eerste getuige. Hij is gehuwd met een nicht van Jan van den Brande, en is dus zijn aanverwant in de tweede (kanonieke) graad. Als buurman van de eiseres kent hij Betkin reeds meerdere jaren. Hij is met haar op geen enkele wijze verwant.

- Jacob sprak eens met Paul de Maere over Betkins zwangerschap. Paul de Maere zei hem toen: "Al kost het mij honderd kronen, ik zal ervoor zorgen dat het kind een vader heeft. Het is nergens elders gemaakt dan in dit huis !". Paul de Maere wees daarbij naar het huis van Michiel van den Brande, vader van Jan van den Brande. Paul de Maere vervolgde toen : "Als de moeder van het meisje niet wil gaan, zal ik zelf gaan, al moet ik wel twintig mijlen ver gaan !" ⁵⁹. Jacob weet niet of toen nog andere personen die woorden hoorden.
- Volgens Jacob zei Paul van de Maere hem tijdens Betkins zwangerschap ook eens dat hij niet graag had dat Betkin zoveel bij hem thuis aanliep. Dit voedde alleen maar het gerucht dat hij de vader van haar kind was.

56. Pd, p.42-58.

57. Elf getuigen worden verhoord op 5 en 6 augustus 1532.

58. Pd, p.58-114.

59. Waarschijnlijk bedoelde Paul de Maere hiermee dat hij naar de in Brugge zetende kamer van de Doornikse officialiteit zou stappen.

- Toen Jacob voor het eerst over Betkins zwangerschap hoorde spreken, liep het gerucht dat Paul de Maere de vader was. Pas later circuleerde de naam van Jan van den Brande. De eerste keer hoorde hij diens naam door Paul de Maere vernoemen.
 - Jacob stond ook eens met Jan van den Brande voor het huis van diens vader Michiel te praten, Betkin en haar moeder kwamen toen aldaar voorbij. Hen ziende vroeg Jan van den Brande aan Betkin : "Betkin, gij draagt een kind, is het mijn kind ?". Betkin antwoordde : "Ik weet het niet". De rest van de woorden herinnert Jacob zich niet meer. Hij stapte toen op omdat Jans en Betkins moeder met elkaar begonnen te kijken.
 - Jacob hoorde ook Paul de Maere een maand voor Nieuwjaar aan Jan (*Johannes*) Talboom vertellen dat Betkin Heene in de maand januari zou bevallen. Toen Jacob en Jan Talboom hem erop wezen dat men hieruit wel eens zou kunnen afleiden dat hij de vader van Betkins kind was, antwoordde Paul dat hij dat van Betkin of haar moeder had vernomen.
 - Als Betkins buurman weet Jacob heel goed dat Betkin tegen de zin van haar moeder vaak nachtelijke uitstapjes ondernam. Dit gebeurde onder meer het vorige jaar rond Sint-Jan-Baptist (24 juni) Haar moeder wist niet meer waar zij was. Uiteindelijk trof men Betkin aan in Beveren-Waas op twee mijl van haar huis.
 - Ten slotte zegt Jacob dat er in Betkins huis ten tijde van de vermoedelijke verwekkingsperiode van het kind een oude kleermaker, genaamd Willem Strydonc, woonde en sliep. Hij verbleef er drie jaar en verhuisde plotseling twee maanden geleden. Voordien had Willem Strydonc er ooit eens een buitenlandse concubine op na gehouden.
- * Clais (*Nicolaus*) de Smet, zoon van Jan (*Johannes*), gehuwd, landbouwer van beroep, wonende in Sint-Niklaas, ongeveer dertig jaar oud, is de tweede getuige. Hij kent Jan van den Brande omdat het zijn neef is. Hij kent ook reeds veertien of vijftien jaar Betkin Heene, maar is met haar niet verwant.
- Clais hoorde Paul de Maere eens ten tijde van Betkins zwangerschap verklaren : "Ik zal maken dat hij het kind zal hebben al kost het mij ... ", gevolgd door een geldsom die Clais is vergeten. Paul de Maere zei toen ook : "En zo de moeder zich schaamt om te gaan, dan zal ik zelf gaan, al is het veertig mijlen ver en al zou ik hiervoor al mijn vrienden moeten lastig vallen."

- Volgens Clais bezorgde Paul de Maere tijdens Betkins zwangerschap een maat koren aan Betkins moeder. Hierover ondervraagd door de buren bevestigde Betkin dat Paul de Maere hen inderdaad die maat koren had geschonken. Betkin stelde hen toen ook volgende wedervraag : “Waarom zou ik het kind aan Paul de Maere toewijzen, hij heeft reeds zo veel kinderen ?”
- Als buurman van Betkin weet Clais ook te vertellen dat Betkin nu en dan ‘s nachts alleen rondzwierf. Eens kwam zij zo bij hem ten huize. Zijn dienstmeisjes hebben haar toen in huis opgenomen waar zij tot de volgende morgen bleef overnachten. Vorig jaar nog liep Betkin weg uit haar moeders huis. Zij bleef ten minste één nacht weg. Haar moeder die niet wist waar zij was, vroeg toen overal of men haar niet had gezien. Uiteindelijk werd zij door Jacob (*Jacobus*) Vercoutere, één van hun buren, in Beveren-Waas teruggevonden op ongeveer twee mijl van haar huis.
- Ten slotte zegt Clais dat eer bij Betkins moeder effectief vier jaar lang een arme bedelaar woonde, genaamd Willem Strydonc. Twee maanden geleden is hij plotseling vertrokken.

* Jacob (*Jacobus*) de Smet, zoon van Jan (*Johannes*), gehuwd, wonende in Sint-Niklaas, kleermaker van beroep, ongeveer 32 jaar oud, is de derde getuige. Hij is eveneens een neef van Jan van den Brande en kent hem sinds hij een kind was. Ook Betkin kent hij al meer dan twintig jaar. Van haar is hij geen familie.

- Jacob bezocht eens samen met Paul de Maere en een aantal andere vrienden de herberg van Joos (*Judocus*) Vlaming in Belsele. Er werd gesproken over de zwangere Betkin en Paul de Maere heeft toen uitgeroepen : “Men zegt dat het mijn kind is, maar moest ik er schuld aan hebben zoals hij (Jan van den Brande) er schuld aan heeft, ik zou het niet ontkennen. Ik zal maken dat hij het kind zal hebben, al kost het mij veertig schilden of kronen en al moet ik er veertig mijl ver voor gaan.”
- Jacob zegt ook dat men Betkin tijdens haar zwangerschap herhaaldelijk vroeg van wie het kind was. Nu eens zei zij dat zij het niet wist, dan weer dat het van Jan van den Brande was en soms wees ze Jacob (*Jacobus*) de Baere, die haar moeder als geneesheer voor haar zwangerschap raadpleegde, als schuldige aan.

* Jan (*Johannes*) van Laere, schoenmaker van beroep, wonend in Belsele, ongeveer 64 jaar oud, kent Jan van den Brande sinds diens

jeugd daar hij met Jans tante is gehuwd. Betkin Heene kent hij reeds acht jaren of. Zij is geen familie van hem.

- Jan zegt dat hij aanwezig was op het bruiloftsfeest van Bartholomeus van Buere en de dochter van Hendrik Vael dat op zondag 3 juli 1531, niet in Belsele maar anderhalve mijl verder, in Sinaai plaatsvond. 's Morgens kwamen Michiel van den Brande en zijn zoon Jan bij hem langs om te vragen of hij met hen naar het feest wilde gaan. Jan zei dat hij eerst naar de mis in Belsele wou gaan. Michiel en zijn zoon Jan stapten toen op. Hij zag hen terug rond de middag en zat met hen aan de bruiloftstafel. Rond twee of drie uur in de namiddag is hij samen met Michiel van den Brande naar huis gegaan. Michiels zoon, Jan van den Brande, bleef achter met Joos van Laere, zijn eigen zoon en een aantal andere jongelui.
- Jan woonde ook het huwelijk bij van zijn petekind, de dochter van Pieter (*Petrus*) van Laere, met Pieter (*Petrus*) Westerlinc in Belsele. Dit feest vond plaats een eind na de oogstperiode, kort voor Sint-Baafs (1 oktober). Jan herinnert zich dit nog zeer goed omdat de bruidegom toen zijn bruidsboeket van "*heyecooren*" had gemaakt, kruid dat slechts lang na de graanoogst groeit. Op dit feest waren de ouders van Jan van den Brande aanwezig.

* Joos (*Judocus*) van Laere, zoon van Jan, vrijgezel, wonende in Belsele, schoenlapper van beroep, ongeveer dertig jaar, is de vijfde getuige. Hij is de neef van Jan van den Brande en kent hem dan ook sinds jaar en dag. Hij kent ook Betkin Heene sinds meerdere jaren, maar is geen familie van haar.

- Joos woonde op een zondag 3 juli 1531 in Sinaai het bruiloftsfeest bij van de dochter van Hendrik Vael en Bartholomeus van Buere. Joost kwam rond twee of drie uur in de namiddag op het feest aan. Hij trof er een reeks jongelingen waaronder Jan van den Brande. Diens vader Michiel was aldaar ook aanwezig. Na het feest ging hij samen met Jan van den Brande en Frans (*Franciscus*) Onderrogghe naar huis. Omstreeks acht uur 's avonds is Jan van den Brande bij hem thuis in Belsele vertrokken om naar huis te gaan. Jans vader was reeds lang tevoren vertrokken.
- Joos zegt ook dat hij het bruiloftsfeest van de dochter van Pieter van Laere, zijn nicht, en Pieter Westerlinc in Belsele bijwoonde. Dit feest vond plaats na de oogstperiode, kort voor Sint-Baafs.

* Janne (*Johanna*) Aelbrechts, echtgenote van Frans (*Franciscus*) de Sceppere, alias Raes, wonende in Sint-Niklaas, ongeveer 36 jaar oud, is de zesde getuige. Zij is een verre bloedverwante van Jan van den Brande en kent hem van kindsbeen af. Betkin Heene kent zij reeds elf of twaalf jaar. Betkin is geen familie van haar. Janne bevestigt het verhaal van de interpellatie van Jan van den Brande ten opzichte van de zwangere Betkin. Toen zij eens op een dag stond te praten voor de woning van Michiel van den Brande, kwamen Betkin Heene en haar moeder aldaar voorbij. Jan van den Brande vroeg Betkin : "Draag jij een kind ?" Waarop Betkin antwoordde : "Ik weet het niet, mijn moeder zegt het". Vervolgens vroeg Jan van den Brande haar : "Waarom zeg jij dat ik de vader van het kind ben ?" Betkin antwoordde daarop : "Ik zeg dit niet, maar mijn moeder zegt dit. Ik weet helemaal van niets." Toen Betkins moeder dit hoorde zei zij : "Wat zeg jij dat jij van niets weet". Waarop Betkin herhaalde : "Ik weet van niets, maar jij zegt mij dit." Bij deze gebeurtenissen waren ook haar echtgenoot Frans de Sceppere en Jacob de Smet aanwezig.

* Jan (*Johannes*) de Smet, zoon van Egied (*Egidius*), gehuwd, landbouwer van beroep, wonende in Sint-Niklaas en ongeveer 45 jaar oud, is de zevende getuige. Als neef van Michiel van den Brande kent hij diens zoon Jan reeds van kindsbeen af. Betkin Heene kent hij ongeveer tien tot twaalf jaar. Hij is geen familie van haar. Jan hoorde Paul de Maere eens ruzie maken met Michiel van den Brande aangaande Betkins kind. Paul de Maere riep daarbij uit : "De kuiper heeft het kind in de voutekamer gemaakt." Jan voegt eraan toe dat Jan van den Brande een kuiper en vatenmaker is en dat Paul de Maere het dan ook zo goed als zeker over Jan had.

* Jan (*Johannes*) Vael, woonachtig in Sint-Niklaas, landbouwer van beroep en ongeveer 65 jaar oud is de achtste getuige. Hij kent zowel Jan van den Brande als Betkin Heene omdat het zijn burens zijn. Jan Vael zegt dat hij Paul de Maere eens ontmoette toen die op weg was naar het huis van Godfried Braem om er zaaigran te kopen. Paul de Maere zei hem toen dat hij Godfrieds huis liever niet binnenging omdat men overal vertelde dat hij Betkin had zwanger gemaakt. Hij vreesde daarvoor bij Godfried te worden uitgelachen. Hij vroeg Jan of hij het graan niet voor hem wilde ophalen en beloofde hem hiervoor een denier of een ander geldstuk. Jan weigerde evenwel die opdracht.

* Jan (*Johannes*) Talboom, gehuwd, schrijnwerker van beroep, wonende in Sint-Niklaas en ongeveer 35 jaar oud is de negende getuige. Hij kent Jan van den Brande van kindsbeen af en Betkin Heene sinds ongeveer vijftien jaar. Jan verklaart dat hij Paul de Maere eens hoorde zeggen dat Betkin Heene in de maand januari zou bevallen. Toen Jacob de Smet, die eveneens aanwezig was, Paul erop wees dat hij dit beter niet zou zeggen, antwoordde Paul dat hij dit wist van zijn schoonbroer. Wat later had Jan Talboom dit eens nagevraagd bij die schoonbroer, maar deze zei dat Paul een leugenaar was en dat hij dit nooit aan Paul had gezegd.

* Simon Vael, wonende in Sint-Niklaas, ongeveer 70 jaar oud, is de tiende getuige. Ook hij kent Jan van den Brande sedertt diens jeugd en Betkin Heene reeds tien à twaalf jaar. Hij is noch met Jan, noch met Betkin verwant.

- Simon zegt dat hij weet dat Betkins moeder eens graan wegdroeg uit het huis van Paul de Maere onder het voorwendsel dat zij het graan had gekocht.

- Als buurman van Betkin heeft Simon ook gehoord dat Betkin van haar moeder slagen kreeg omdat zij soms wegliep. Of zij dan 's nachts in de nabije dorpen rondzwierf weet Simon niet. Wel weet hij dat zij vorig jaar rond Sint-Jan (24 juni) het ouderlijk huis heeft verlaten en dat zij slechts één dag later in Beveren-Waas, op twee mijlen van haar huis, is teruggevonden.

- Simon zegt ook dat er in het huis van Betkins moeder gedurende twee jaar een arme bedelaar, genaamd Willem Strydonc, woonde, die dan plotseling ongeveer één tot twee maanden geleden is vertrokken.

* Jan (*Johannus*) Vale junior, zoon van Jan, vrijgezel, wonende in Sint-Niklaas bij zijn ouders, ongeveer 22 jaar oud, is de elfde getuige. Hij kent Jan van den Brande en Betkin Heene van kindsbeen af, maar is van geen van beide familie. Jan zegt dat hij weet dat zijn vader tijdens Betkins zwangerschap eens met Paul de Maere heeft gesproken. Hij heeft echter niet gehoord wat zij gezden.

* Frans (*Franciscus*) Onderrogghe, zoon van Mathias (*Mattheus*), wonende in Belsele, vrijgezel en ongeveer 25 jaar oud is de laatste getuige. Hij is de enige die in Zele wordt verhoord. Hij kent Jan van den Brande reeds vier à vijf jaar. Betkin Heene kent hij nauwelijks.

- Frans zegt dat hij het huwelijk van de dochter van Hendrik Vael en Bartholomeus van Buere op zondag 3 juli 1531 in Sinaai bijwoonde. Hij zag die dag Jan van den Brande voor het eerst tijdens de mis in de kerk van Belsele. In de namiddag ontmoette hij Jan en zijn vader Michiel op het huwelijksfeest. Hij weet niet meer wanneer Michiel van den Brande toen is vertrokken. Zelf ging hij aldaar weg samen met Jan van den Brande. Die vergezelde hem tot aan zijn woning waar zij van elkaar afscheid namen. Frans kan zich niet meer herinneren hoe laat het toen was.
- Frans zegt ook dat hij in 1531 omstreeks Sint-Baafs het huwelijksfeest van de dochter van Pieter van Laere in Belsele bijwoonde. Hij weet nog dat het die dag zeer koud was maar herinnert zich geen andere feiten.

Op 17 augustus 1532 komt de zaak tussen Betkin Heene contra Jan van den Brande opnieuw op de zitting van de officialiteit. Commisaris Jan de Hondt brengt er verslag uit van de door hem afgenomen getuigenverhoren⁶⁰. Frans de Hert verklaart zich in naam van zijn cliënt akkoord met die verslaggeving en verzoekt de officiaal de zaak naar de volgende zitting te verdagen om dan de door Jan van den Brande naar voor gebrachte feiten te bewijzen. De officiaal staat dit toe⁶¹.

Op 6 september 1532 vraagt Frans de Hert twee weken uitstel. De officiaal staat dit toe⁶².

Ook op 20 september en 4 oktober 1532 is Frans de Hert blijkbaar niet klaar met zijn betoog. Hij vraagt en bekomt een derde en een vierde uitstel⁶³.

Intussen krijgt Frans de Hert het van de officiaal ook gedaan dat Jan de Hondt een dertiende getuige verhoort. Dit verhoor vindt plaats op 8 oktober 1532 in Waasmunster in de herberg van Rogier (*Rogerus*) Verbercmoest. Pastoor Adriaan (*Adrianus*) Tweescellinc uit Waasmunster brengt de dagvaarding uit⁶⁴. Jan de Hondt maakt hiervan volgend schriftelijk verslag :

60. Pd, p.100.

61. Pd, p.100-103.

62. Pd, p.103-104.

63. Pd, p.104-107.

64. Pd, p.107-114.

Frans (*Franciscus*) de Sceppere, wonende in Sint-Niklaas, gehuwd, landbouwer van beroep en ongeveer 29 jaar oud, verklaart onder eed dat hij zowel Jan van den Brande als Betkin Heene reeds enkele jaren kent. Hij is noch met Jan, noch met Betkin verwant.

- Frans weet te zeggen dat Simon de Smet eens bij hem thuis aan Betkin Heene vroeg of het waar was dat haar moeder een maat tarwe of tarwemeel als geschenk van Paul de Maere had bekommen opdat Betkin niet zou vertellen dat het kind in haar buik Pauls kind was. Betkin antwoordde hierop : “Ja, wij hebben een maat koren gehaald.” Waarop Simon de Smet zei : “*Daer was watere daer talf verdrunc*”.
- Frans bevestigt ook het verhaal van zijn echtgenote Janne Aelbrechts omtrent de interpellatie van Jan van den Brande ten opzichte van Betkin betreffende het vaderschap van het kind.

Jan de Hondt brengt van dit verhoor verslag uit op de zitting van 17 oktober 1532⁶⁵. Op diezelfde zitting verklaart Frans de Hert dat hij ook tegen dit verslag geen bezwaren heeft en dat hij geen verder getuigen meer wenst te laten verhoren. De officiaal beslist dan de namen van de getuigen en hun verklaringen (“*nomina, cognomina, dictaque seu dispositiones*”) integraal vrij te geven. Diederik de Winghe vraagt de zaak op 14 dagen te zetten om dan zijn bezwaren tegen de getuigen en hun verklaringen te formuleren. De officiaal staat dit toe⁶⁶.

Op verzoek van Diederik de Winghe wordt de zaak op 31 oktober naar de zitting van 12 november 1531 verschoven⁶⁷, maar door de fout van eiseres (“*ob defectum seu negligentiam ex parte dicte actricis*”) gebeurt er op die zitting niets.

Eerst op 10 februari 1533 komt de zaak opnieuw voor. Om het proces te bespoedigen brengt Diederik de Winghe zijn bezwaren tegen de getuigen en hun verklaringen mondeling in. Hij beperkt zich tot enkele algemene - in de procesakten niet opgenomen - opmerkingen. De officiaal verdaagt de zaak naar een volgende zitting teneinde partijen te laten concluderen⁶⁸.

65. Pd, p.114.

66. Pd, p.114-117.

67. Pd, p.117-119.

68. Pd, p.119-121.

Beide procureurs en de promotor verschijnen op 7 maart 1532 voor de officiaal. Ze verklaren alle drie dat zij in deze zaak niets meer te zeggen hebben. Zij verzoeken de officiaal zijn eindvonnis uit te spreken⁶⁹. Meteen hebben wij verslag uitgebracht van het laatste processtuk dat in het dossier steekt.

Het eindvonnis in deze zaak is niet bewaard gebleven. Het werd zo goed als zeker opgetekend in een vonnisregister van de officialiteit dat spijtig genoeg verloren is gegaan⁷⁰. Om een idee te hebben van de uitkomst van dit proces kunnen wij ons laten leiden door de eind 16de-begin 17de-eeuwse vonnissen van de officialiteiten van Brugge en van Gent⁷¹.

De officialiteit van Brugge spreekt tussen 1585 en 1610 zessen-twintig vonnissen uit inzake onderzoek naar het vaderschap, hetzij een gemiddelde van één per jaar⁷². Alle onderzoeken naar het vaderschap gaan uit van de moeder van het buitenhuwelijks kind. Behoudens de erkenning van hun kind en het voorzien in zijn levensonderhoud (“*in causa agnitionis et alimentacionis prolis*”), vorderen alle moeders terzelfdertijd betaling van de kraamkosten (“*ac puerperij expensarum*”). Acht van hen vorderen daarnaast een schadevergoeding hoofdens defloratie⁷³. Zeven van hen zijn weduwe⁷⁴.

69. Pd, p.121-123.

70. Te vergelijken met het 15de-eeuwse vonnissenregister van de Brusselse officialiteit, C.Vleeschouwers en M.Van Melkebeek, *Liber sentenciarum van de officialiteit van Brussel 1448-1459*, 2 dln., Brussel, 1982-1983 en met de 16de eeuwse registers van de Brugse officiaal : BAB, B 85 (1562-1566) en B 86 (1585-1610).

71. Zie hoger.

72. BAB, *Handelingen*, B 86, f°1 (6 september 1585), 11r (2 oktober 1587), 26r (27 oktober 1589), 32r (28 september 1590), 34r (26 oktober 1590), 36r (14 december 1590), 41r (4 oktober 1591) : het kind is kort na de geboorte gestorven waardoor de moeder geen onderhoudskosten eist, 50r (1593), 51v-52r (4 januari 1594), 54r (23 juli 1594), 57r-57v (24 november 1595), 57v (23 februari 1596), 58r (5 april 1596), 62r (2 juli 1597), 63r (12 september 1597), 67r (23 oktober 1598), 67r-67v (23 oktober 1598), 68r (23 april 1599), 69r (25 augustus 1600), 72r (28 januari 1602), 72v (12 juli 1602), 73r (14 februari 1603), 73r-73v (13 juni 1603), 74r (13 augustus 1604), 75r (23 september 1605), 88r (10 oktober 1609). Defloratie en kraamkosten : 31r (20 juli 1590).

73. BAB, *Handelingen*, B 86, f°1r, 34r, 50r, 57v, 72r, 73r en 74r.

74. BAB, *Handelingen*, B 86, f° 26r, 36r, 41r, 62r, 72r, 75r en 88r.

De vordering wordt in 22 gevallen ingesteld tegen een ongehuwd man⁷⁵ en in 4 gevallen tegen een gehuwd man⁷⁶. Van een gehuwde vrouw die met een ongehuwde man overspel heeft gepleegd wordt op 22 september 1609 beslist dat zij zelf voor het levensonderhoud van haar overspelig kind moet instaan⁷⁷.

De Brugse officialiteit verklaart de vordering tot erkenning van het kind in 21 gevallen gegrond⁷⁸. In 5 gevallen wordt de vordering ongegrond verklaard, wat de officialiteit geenszins belet om de verweerder een boete te geven wegens ongeoorloofd geslachtsverkeer met de moeder-eiseres⁷⁹.

Voor het bewijs van het vaderschap baseert de Brugse officialiteit zich in 9 gevallen op de ondervraging van de partijen gevolgd door hun eed "de calumnia" aangevuld met gegevens uit andere processtukken⁸⁰. De bekentenis van de man⁸¹, een gedingbeslissende eed afgelegd door de moeder-eiseres op verzoek van de de man-verweerder⁸² en de overeenkomst die partijen omtrent die materie hebben opgesteld⁸³, vormen telkens één keer de grondslag van het officialiteitsvonnis. In de overige veertien gevallen verwijst de officialiteit in zijn vonnis eenvoudig naar de procesakten. Van een zuiveringseed door de man is nergens sprake.

Van de Gentse officialiteit zijn negen 16de eeuwse vonnissen inzake het onderzoek naar het vaderschap bewaard gebleven⁸⁴. Ook hier

75. BAB, *Handelingen*, B 86, f° 11r, 26r, 32r, 41r, 50r, 51r, 54r, 57r, 57v, 58r, 62r, 63r, 67r, 68r, 69r, 72r, 72v, 73r, 74r en 75r.

76. BAB, *Handelingen*, B 86, f°1r, 34r en 73r-73v.

77. BAB, *Handelingen*, B 86, f°89v-90r.

78. BAB, *Handelingen*, B 86, f°1r, 26r, 32r, 34r, 36r, 41r, 50r, 54r, 57r, 57v, 62r, 63r, 67r, 67r-67v, 68r, 72v, 73r, 73r-73v, 74r en 75r.

79. BAB, *Handelingen*, B 86, f°11r, 51v, 58r, 72r en 88r.

80. BAB, *Handelingen*, B 86, f°26r, 34r, 41r, 50r, 54r, 57r, 57v, 69r en 73r.

81. BAB, *Handelingen*, B 86, 50r.

82. BAB, *Handelingen*, B 86, f°67r : "...et presertim juramento litis decisorio per rem acrici delato ac per eam in presentia nostra sole inter prestito...".

83. BAB, *Handelingen*, B 86, f°68r.

84. Gent, Rijksarchief, (=RAG), *Bisdrom Gent*, 363, f°47 (13 januari 1570), 84r-84v (12 januari 1571), 107v (19 oktober 1571); B 364, f° 2v (2 mei 1572), 19r (13 maart 1573), 43r (20 november 1573), 47r (15 januari 1574), 94r (4 november 1575) en 102r (10 februari 1576). Daarnaast wordt het verloop van de procedure geschetst in

wordt de vordering ingesteld door de moeder van het kind, die daarbij ook steeds de terugbetaling van de kraamkosten eist⁸⁵. Drie moeders eisen daarenboven schadevergoeding wegens defloratie⁸⁶. Alle moeders zijn ongehuwd. Eén van hen is een weduwe⁸⁷. In één geval wordt de vordering ingesteld tegen een ongehuwd man⁸⁸.

De Gentse officialiteit verklaart de vordering in 7 gevallen gegrond⁸⁹ en in één geval ongegrond⁹⁰. De eindbeslissing wordt in één geval verwezen naar een latere datum⁹¹. Op vordering van de promotor worden de partijen worden in één geval wegens ongeoorloofd geslachtsverkeer beboet⁹².

Voor het opleggen van het vaderschap baseert de Gentse officialiteit zich in drie gevallen op de gedingbeslissende eed van de moeder waarin zij verklaard dat de verweerder de vader van het kind is⁹³, in één geval op de bekentenis van de aangeklaagde man dat het om zijn kind gaat⁹⁴, in één geval op het verhoor van de partijen⁹⁵ en in één geval op de confrontatie van de partijen⁹⁶. In de andere gevallen is het niet duidelijk welke de grondslag van het vonnis is. Van een zuiveringseed door de man is ook hier geen sprake.

drie andere gevallen uit het jaar 1591 : RAG, *Bisdome Gent*, f°4r, 4v, 13v en 25r. In een ander geval eist de aanlegster schadevergoeding wegens defloratie en betaling van de kraamkosten : RAG, *Bisdome Gent*, 3331, f°30r (14 mei 1569). Het kind is blijkbaar overleden. Een regest van deze vonnissen is te vinden in : De Brouwer, *De kerkelijke rechtspraak ...*, II, 273-274 en 288.

85. In één geval stelt de verweerder dat het bepalen van de kraamkosten een wereldlijke aangelegenheid is : RAG, *Bisdome Gent*, B 363, f°107v.

86. RAG, *Bisdome Gent*, B 363, f°47r; B 364, f°43r en 94r.

87. RAG, *Bisdome Gent*, B. 364, f°19r.

88. RAG, *Bisdome Gent*, B 363, f°47r.

89. RAG, *Bisdome Gent*, B. 363, f°84r-84v en 107v; B 364, f°2v, 19r, 43r, 94r en 102r.

90. RAG, *Bisdome Gent*, B 364, f°47r.

91. RAG, *Bisdome Gent*, B 363, f°47r.

92. RAG, *Bisdome Gent*, B 363, f°84r-84v.

93. RAG, *Bisdome Gent*, B 363, f°84r-84v; B 365, f°2v en 94r.

94. RAG, *Bisdome Gent*, B 363, f°107v.

95. RAG, *Bisdome Gent*, B 363, f°47v

96. RAG, *Bisdome Gent*, B 364, f°47r

Op grond van deze rechtspraak kunnen wij redelijkerwijs stellen dat de Brugse afdeling van de officialiteit van Doornik in het proces tussen Betkin Heene en Jan van den Brande tussen volgende twee oplossingen zal hebben gekozen :

- Ofwel heeft zij Jan van den Brande veroordeeld tot het erkennen van Betkins kind en het verschaffen van zijn levensonderhoud. In dit geval zal Jan van den Brande ook wel zijn veroordeeld tot betaling van de kraamkosten, van de onderhoudskosten van het kind tot aan het vonnis, van een schadevergoeding voor defloratie en van het geheel of een deel van de proceskosten. Een gedingbeslissende eed vanwege Betkin Heene zal er, alleen al wegens haar zwakzinnigheid, niet bij te pas gekomen zijn.
- Ofwel heeft de Brugse afdeling Betkins vordering afgewezen en haar bijgevolg veroordeeld tot de proceskosten. Volgens de rechtspraak van de Brugse en Gentse officialiteit kon dit louter op basis van de voorliggende processtukken zoals het schriftelijk verslag van afgenomen getuigenverhoren ⁹⁷.
- Daarnaast is het mogelijk dat beide partijen op vordering van de promotor tot een geldboete zijn veroordeeld, welke ook de uitkomst van het onderzoek naar het vaderschap was.

Welke besluiten kunnen wij nu uit deze 15de en 16de eeuwse vaderschapsprocessen trekken ?

1° Vooreerst dat de 16de eeuwse kerkelijke procesgang zeer sterk, om niet te zeggen overdreven, verschriftelijkt was. Van alle procesakten werd een schriftelijk verslag opgemaakt. Meer nog, de processen-verbaal van de ondervraging van de partijen, van het verhoor van de getuigen en van de uitvoering van de dagvaardingsexploiten werden op bevel van de officiaal integraal in de procesakten overgeschreven en niet - zoals dit thans het geval is ⁹⁸ - als overtuigingsstukken aan het procesdossier toegevoegd.

97. Een aanvullende zuiveringseed uitgaande van Jan van den Brande waarin hij stelde dat hij met Betkin geen geslachtsbetrekkingen heeft gehad tijdens de vermoedelijke verwekkingsperiode, was geenszins nodig.

98. Zie bijv. de procesdossiers van de Raad van Vlaanderen en de Grote Raad uit deze periode.

- 2° Ten tweede dat de 16de-eeuwse kerkelijke vaderschapsprocessen, in tegenstelling met de 15de eeuwse Brugse vaderschapsprocessen, deels van strafrechtelijke en deels van civielrechtelijke aard waren. Van strafrechtelijke aard was de persoonlijke ondervraging van beide in het geding betrokken partijen, het tussenkomen van de promotor die van beide partijen een geldboete vorderde en het tamelijk zelfstandig optreden van de officiaal die het proces in de richting kon duwen die hij wenste. Van civielrechtelijke aard was het feit dat beide partijen, zoals in een gewoon burgerlijk proces, hun eis, antwoord enz. op schrift moesten stellen, zij deze geschriften binnen normale termijnen van ongeveer veertien dagen konden voorleggen, zij beroep konden doen op procureurs en advocaten en zij uiteindelijk zelf met de bewijslast zaten opgezadeld. Deze gemengde procedure heeft invloed uitgeoefend op de Vlaamse schepenbanken, leenhoven en justitieraden. Zij werd er ondermeer gebruikt in de "civiele" strafprocessen en de criminele processen die "ordinairlijk" werden gevoerd⁹⁹.
- 3° Ten derde tonen deze verschillende vaderschapsprocessen aan dat de verklaring -al dan niet onder eed- door de moeder van het buitenhuwelijks kind omtrent het vaderschap van het kind een zeer verschillende bewijswaarde had naargelang de plaats en het tijdstip waarop die verklaring werd afgelegd¹⁰⁰.
- In tegenstelling met wat de rechtspreuk: "*Creditur virgini praegnanti*"¹⁰¹ doet veronderstellen, leverde de tijdens de barensweeën afgelegde vaderschapsverklaring geen volledig bewijs op. Met een dergelijke buitengerechtelijke verklaring wordt er noch in de 15de-eeuwse Brugse vonnissen noch in de 16de-eeuwse vonnissen van de Brugse en Gentse officialiteit rekening gehouden. In het proces van Betkin Heene tegen Jan van den

99. Meer over deze beide procedures in J.Monballyu, *Het onderscheid tussen de civiele en de criminele en de ordinaire en de extraordinaire strafrechtspleging in het Vlaamse recht van de 16de eeuw*, in: ed. H.Diederiks, H.Roodenburg, *Misdaad, zoen en straf. Aspecten van de middeleeuwse strafrechtsgeschiedenis in de Nederlanden*, Hilversum, 1991, 120-132.

100. Meer hierover bij Demars-Sion, *A la recherche d'un père...*, 438-478; Demars-Sion, *Femmes séduites ...*, 111-135.

101. Meer over het ontstaan van deze rechtspreuk, ook wel uitgedrukt als "*Virgo praegnans creditur de partu suo allegans*" bij Demars-Sion, *A la recherche d'un père...*, 153-176.

- Brande wordt er slechts terloops naar verwezen. De vaderschapsverklaring tijdens de barensweeën leverde derhalve in die tijd slechts een vermoeden van vaderschap op, vermoeden dat de kerkelijke rechtbank er welliswaar toe kon aanzetten om een vaderschapsproces op te starten, maar geenszins om iemand tot het vaderschap te veroordelen.
- Er was ten tweede er de vaderschapsverklaring van de moeder tijdens haar gerechtelijke verhoor, bij de officialiteiten gevolgd door de eed "*de calumnia*". Ook die verklaring had geen gedingbeslissend karakter. Uit de rechtspraak van de Brugse en Gentse officialiteit blijkt dat ook deze verklaring hoogstens een "vermoeden van vaderschap" deed ontstaan. Dit vermoeden kon de man-verweerder tijdens het vaderschapsproces met alle mogelijke middelen weerleggen, ondermeer door het bewijs te leveren dat de moeder gedurende de vermoedelijke verwekkingsperiode met andere mannen geslachtsbetrekkingen had gehad¹⁰². Vandaar de verwoede pogingen van Jan van den Brande om te bewijzen dat Betkin (ook) met anderen zoals Paul de Maere geslachtsgemeenschap had gehad.
 - Ten slotte was er de vaderschapsverklaring die op het einde van het vaderschapsproces onder eed voor de rechtbank werd afgelegd. Deze verklaring bezat wel degelijk een gedingbeslissend karakter, maar kon volgens de normale procesregels alleen op uitdrukkelijk verzoek van de verweerder-man of de rechtbank worden afgelegd. Indien de moeder-eiseres alsdan de eed aflegde, won zij het proces. De verweerder werd veroordeeld tot het opnemen van het buitenhuwelijks kind te onderhouden.

102. Demars-Sion, *Femmes séduites ...*, 15.

